

Микола ОНІЩУК: «Судді мають перебувати під контролем суспільства»

На шляху до європейських стандартів

— Миколо Васильовиче, охарактеризуйте коротко підсумки візиту.

— Головна мета поїздки делегації України у Страсбург, у складі якої були голова Верховного Суду України Ярослав Романюк, голова Вищої кваліфікаційної комісії Сергій Козьяков, голова Вищого адміністративного суду Олександра Нечитайло, а також низка суддів різних інстанцій, полягала в тому, аби провести з керівниками відповідних структур Ради Європи консультації щодо стану й перспектив реформи судової системи в Україні, включаючи й конституційний аспект.

Крім того, була організована низка зустрічей в ЄСПЛ, під час яких перед суддями виступила суддя цього суду від України Ганна Юдківська, а також працівники секретаріату Європейського суду з прав людини, які охарактеризували практику ЄСПЛ і його правові позиції стосовно основних категорій справ, які є типовими для нашої держави. Делегація була також присутньою на слуханнях Великої Палати ЄСПЛ у справі Бака проти Угорщини. Відбулося також надзвичайно корисне спілкування у формі зустрічей і лекцій, оскільки в них брали участь члени делегації з числа суддів, які, до речі, є тренерами й викладачами Національної школи суддів.

Таким чином, як на мій погляд, досягнуто подвійної мети. З одного боку — Рада Європи, зустріч з людьми, які опікуються Україною. З іншого — Європейський суд з прав людини, де судді-тренери й викладачі Національної школи суддів отримали можливість краще зрозуміти правові позиції й практику ЄСПЛ із тим, щоб донести це безпосередньо до суддівського корпусу, який відправляє правосуддя.

У Раді Європи, зокрема, відбулася зустріч у формі круглого столу з головою департаменту з питань правосуддя та правового співробітництва Генерального директорату з прав людини і верховенства права Ханне Юнкер. Добре відомо, що Україна прагне стати повноцінним членом Європейського Союзу. Інструменти, які ми нині опрацьовуємо через РЄ, — це приведення правової системи й системи правосуддя до стандартів ЄС. Тож наша мета полягала в тому, щоб продемонструвати європейцям в особі Ради Європи здатність і спроможність України діяти в цьому напрямку.

Тут було два блоки питань: перше — це те, що вже вдалося зробити, друге — те, чого ми прагнемо в майбутньому. Тож, користуючись нагодою, хотів

15–19 червня французьке місто Страсбург відвідала делегація представників судової влади, робочий візит якої було організовано за сприяння проекту Ради Європи «Підтримка реформи системи суддівської відповідальності в Україні». Він пройшов у рамках співробітництва з Координатором проектів ОБСЄ в Україні, офіс якого профінансував цей захід. Одним із учасників поїздки був ректор Національної школи суддів України, доктор юридичних наук Микола Оніщук, який погодився розповісти про мету візиту, його підсумки й нагальні проблеми реформування вітчизняної судової системи.

би узагальнити ті зміни, які відбулися в системі правосуддя України протягом останнього часу, оскільки вони потребують ґрунтового осмислення.

— Чим насамперед Вашій делегації не соромно було похвалитися перед Європою?

— У Страсбурзі ми розповіли нашим колегам, що відразу ж після Революції Гідності парламентом було ухвалено Закон «Про відновлення довіри до судової влади в Україні», який змінив порядок обрання суддів на адміністративні посади безпосередньо колективами суддів. І хоч ефект виявився не зовсім таким, який очікувався (адже більше половини керівників судів були переобрані на посадах), вперше за 24 роки незалежності політичні інститути, насамперед Президент, парламент і уряд, були усунуті навіть від опосередкованої участі у формуванні керівного складу суддівської системи. Це був дуже важливий крок, хоча й дещо недооцінений.

Водночас варто визнати, що не кожна особа, яка володіє професійними знаннями, може бути ефективним менеджером. Це добре відомо, та й не всі придатні до управлінської роботи. В деяких країнах, наприклад, виконання функцій президента суду є певною мірою примусовою, бо судді не прагнуть посісти цю посаду, оскільки вона покладає на них додаткові обов'язки. У зв'язку з цим робота таких керівників судів у деяких країнах виконується суддями в порядку черги.

Нова якість Вищої ради юстиції

— Як Ви оцінюєте задекларовані й реальні зміни в діяльності Вищої ради юстиції?

— Друге, що було зроблено, це достроково зупинені повноваження членів Вищої ради юстиції й Вищої кваліфікаційної комісії суддів, із заборонаю ко-

ли-небудь у подальшому входити до складу цих органів. Цей радикальний крок дозволив утілити в життя певні положення прийнятого ще в 2010 р. Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Зокрема, йдеться про обрання членів ВРЮ від різних суб'єктів її формування, котрі мають дотримуватися квоти за формулою, що з трьох обраних двоє мають бути суддями або суддями у відставці.

Чотири роки тому дане положення закону приймалося з розрахунку на те, що воно в перспективі почне діяти після закінчення шестирічного строку повноважень уже наявних членів ВРЮ. Тож рішення про дочасне припинення парламентом їхніх повноважень дало можливість сформувати цей орган судового управління здебільшого суддями. Втім це ще не є ідеальним стандартом, оскільки більшість складу конституційного органу мають обиратися самими суддями, тобто на з'їзді суддів. Але тут ми вже зачіпаємо питання зміни Конституції України, на якому зупинимось докладніше трохи пізніше.

Водночас попри цю «неідеальність» приємно відзначити, що формування нинішнього складу Вищої ради юстиції вперше проходило на конкурсній основі, бо кожен кандидат, який прагнув бути обраний, мав можливість взяти участь у конкурсі. Це я можу проілюструвати власним прикладом, оскільки сам був залучений за складом конкурсної комісії забором кандидатів у члени ВРЮ за квотою Президента. Участь у роботі комісії брали також: Володимир Буткевич, який більше 10 років працював суддею ЄСПЛ, Володимир Василенко, доктор юридичних наук, професор, колишній представник України в Раді ООН з прав людини, представник адвокатського середовища Сергій Войтович, а також керівник Головного департаменту правової політики Адміністрації

Президента України Костянтин Красовський (присутність останнього пояснюється необхідністю вирішувати низку організаційно-технічних питань, оскільки конкурс проходив на платформі даної установи).

В конкурсі взяли участь 19 осіб. Хочу зазначити, що під час роботи комісії не було жодного натяку на те, щоб хтось впливав на наш вибір на користь того чи іншого кандидата. В підсумку ми запропонували Президенту п'ятьох осіб, трьох з яких він і призначив членами Вищої ради юстиції, а саме: Миколу Гусака, Ігоря Бенедисюка й Тетяну Малашенкову. Отже, вперше таким чином були задіяні конкурсні публічні інструменти добору кандидатів до складу ВРЮ. До цього часу це не було типовим.

Тож тепер суддівське товариство, як і суспільство в цілому, обґрунтовано очікує доброчесних практик оновлених органів. Хочу підкреслити, що раніше проблема полягала не так в неякісному законодавстві, як в тих практиках, які свого часу мали місце. Суддя міг втратити посаду лише з мотивів того, що він ухвалив політично недоцільне рішення. Або навпаки, суддею могла стати особа, яка реально не відповідала кваліфікаційним вимогам, але мала гарну політичну, адміністративну чи урядову протекцію.

Ці очікування зовсім небезпідставні, оскільки вже є позитивний приклад. Так, новообраний склад Вищої кваліфікаційної комісії суддів працює вже більше половини року, й поки що ніхто не дорікав щодо необ'єктивності, непрофесійності чи необґрунтованості її рішень.

— Які зміни очікують очолювану Вами Національну школу суддів України?

— Наступне, на що хотілося б звернути увагу, й про що, на жаль, мало говорять, це Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд»,

який набрав чинності 28 березня, і яким була змінена система доступу до суддівської професії. Закон, звичайно, не вправі змінити положення, які є предметом регулювання Конституції, зокрема стосовно 25-річного віку чи трирічного професійного стажу. Але ним передбачено у системі конкурсного відбору норму про те, що окрім конкурсної процедури добору кандидатів запроваджується ще й 12-місячна стаціонарна підготовка в Національній школі суддів України. Це — крок уперед порівняно із законом 2010 року, яким було передбачено шестимісячне і переважно заочне навчання на базі юридичних факультетів низки вузів.

Таким чином, тепер завдання НШСУ полягає в тому, щоб із кращого правника підготувати висококваліфікованого суддю. Можна бути гарним юристом, схильним, наприклад, до наукової роботи, але не бути таким же успішним суддею. Тому ми повністю переглядаємо програму підготовки кандидатів на посади суддів: значною мірою вилучається лекційний матеріал, ми переходимо до інтерактивних денних форм роботи в малих групах із тим, щоб навчити суддю писати судові рішення, керувати залом судового засідання, бути психологічно стійким, знати як себе поводити в неординарних ситуаціях, як допитувати свідків, оцінювати докази і багато чого іншого, що безпосередньо стосується суддівської професії. І жодних університетських лекцій — ці люди вже мають вищу освіту, і їм не потрібно вдруге вчити право. Пріоритет надається практиці Європейського суду з прав людини, бо саме він сьогодні по суті формує субсидіарну європейську правову систему через свої рішення, які у світлі Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод безпосередньо впливають на відправлення правосуддя в державах-членах РЄ.

Вилучення з навчального процесу заочної форми й участі вузів, як і збільшення тривалості спецпідготовки було безпосередньо ініційовано нинішнім керівництвом Національної школи суддів і отримало своє нормативне втілення в законі. Внаслідок цього ми розраховуємо мати підготовленого суддю, що переміг у конкурсі й показав найкращі результати, і протягом року готувався до суддівської роботи. Тож ми очікуємо, що в судову систему незабаром прийдуть судді нової генерації. До речі, ми хочемо вчити майбутніх суддів не лише знанням професійних навичок і вмінь, а й, зокрема, англійській мові, включаючи і психологічну підготовку.

Звісна річ, таких стандартів в підготовці суддів не можна